

Kako se vživeti v čas konca vojne

Dr. Blaž Vurnik, kustos Mestnega muzeja Ljubljana in avtor razstave 1495 dni, razmišlja o osvoboditvi, o osebnih zgodbah iz obdobja okupacije ter o izzivih razumevanja vojne s časovne odmaknjenosti

Dr. Blaž Vurnik pred Mestnim muzejem Ljubljana / Foto: Tomaž Skale

Damjan Franz Lu

Deveti maj 1945. Jutro, ki ga Ljubljana in Slovenija nista pričakovali le kot še en dan v nizu 1495 dni okupacije, temveč kot konec teme in začetek nečesa boljšega. Mesto, z bodečo žico obdano skoraj tri leta in pol, je končno lahko zadihalo. Konec vojne se tiste dni ni zdel kot zgodovinarski zapis, kakor ga vidimo danes, temveč kot zelo otipljiva resničnost, ki se je širila po ulicah skupaj s prihajajočimi partizanskimi enotami. Kakšen pa je pred osemdesetimi leti bil ta prehod iz strahu v upanje, iz nasilja v negotovo svobodo? In kako danes razumeti kompleksnost življenja v tistem času? **Dr. Blaž Vurnik**, kustos za novejšo zgodovino v Mestnem muzeju Ljubljana in avtor nedavno odprte razstave 1495 dni: Ljubljana med drugo svetovno vojno, se je poglobil v ta spomin. Razstava sama namreč ni le kronološki pregled dogodkov, temveč poskuša obiskovalcu približati občutke, dileme in vsakdanje boje ljudi, ujetih v viхро zgodovine. Prav osebne zgodbe po Vurnikovem mnenju omogočajo globlje razumevanje obdobja, ki ga večina današnjih generacij ne pozna več niti iz pripovedi starih staršev.

Srečne in tragične zgodbe

»Zgodbe jutra 9. maja so bile nekatere srečne, druge pa tragične,« je začel sogovornik, ki opisuje prizore pred glavno pošto, kjer so ljudje čakali na prihod partizanov, upajoč, da bodo med njimi zagledali znane obraze – može, očete, sinove. »Srečali so se stari

znanci, otroci s starši, žene z možmi. Poznamo pa tudi zgodbe otrok, ki so stali ob današnji Slovenski cesti in čakali svojega očeta, čeprav je vsa družina že vedela, da ga ne bo domov.« Ta ambivalentnost je zaznamovala konec vojne v Ljubljani. Po eni strani olajšanje, veselje, nasmejani obrazi na fotografijah, ki pa morda ne povedo vsega. Po drugi strani tesnoba tistih, ki so se bali prihodnosti. Dr. Vurnik opozarja, da je v dneh pred 9. majem skupaj z nemško in domobransko vojsko iz Ljubljane odšlo tudi več tisoč civilistov. Nekateri so bili obremenjeni s kolaboracijo, drugi so odšli iz strahu pred prihajajočo oblastjo, podžgane tudi z mnogo govoricami. Za partizane, ki so vkorakali v mesto, je bil to prav tako prelomni trenutek. »Če pomislimo na ljubljansko brigado, ki je prišla 9. maja z Rudnika – ti ljudje so bili samo nekaj dni prej pod stalnim topniškim ognjem v hudih bojih, tudi na Orlah, kjer je ogromno ljudi padlo,« pripoveduje dr. Vurnik. »Zanimivo se je poskušati vživeti v to spremembo občutka: prihajaš iz enega najhujših spopadov in nevarnosti v območje, kjer vidiš, da je konec, da je proces končan, da si del osvoboditve.« Ta prehod iz objema smrti v vlogo osvoboditelja je moral biti izjemno močno čustveno doživetje. Žal so se akterji poslovili, ostale pa so bolj ali manj samo njihove pripovedi.

Šivanje zastav

Mesto se je takrat pripravljalo na ta dogodek. Narodna zaščita, ki je bila del Osvobodilne fronte in ki je kljub

nenehnemu pritisku okupatorja ter kolaborantov delovala v ilegali, je že 7. maja aktivistom razposlala navodila: kam naj pridejo ob osvoboditvi, naj šivajo zastave – znane so zgodbe o šivanju zastav v noči na 9. maj – in trakove za redarje. Pripravljali so se celo na morebitne ulične spopade, ki pa jih k sreči ni bilo, saj sta se nemška in domobranska vojska umaknili že pred prihodom partizanov.

Da bi razumeli pomen osvoboditve, je treba začutiti tudi življenje pred njo. »Težko življenje,« dr. Vurnik na kratko opiše doživljanje ljudi. V mestu z več kot 90.000 prebivalci, če se osredinimo le na življenje v njem, odrezano od zaledja najprej z novo mejo med Italijo in Nemčijo, pozneje pa še z bodečo žico, je vladalo hudo pomanjkanje hrane. »Ljubljanci so se tistih časov vedno spominjali kot obdobja, ko je bilo s hrano težko,« pravi dr. Vurnik. Simbol te stiske je postala polenta, ki so jo Italijani uvedli kot osnovno živilo in si s tem prislužili vzdevek »polentarij«.

Toda pomanjkanje ni bilo edina stiska. Navidezni mir prvih mesecev italijanske okupacije je kmalu zamenjalo surovo nasilje. Racije, zasliševanja, internacije v koncentracijska taborišča, kot je bil zloglasni Rab, so postali del vsakdana, zlasti po obkolitvi mesta z žico februarja 1942. »V obdobju teh racij so po več sto ljudi, tudi prek tisoč na dan, vozili v koncentracijska taborišča,« poudarja sogovornik. Velike stiske so povzročile tudi tako imenovane božične racije leta 1942, ko so ljudi zapirali v katastrofalnih razmerah, kar je sprožilo zna-

menite ženske demonstracije. Skrajna oblika nasilja pa je bilo streljanje talcev kot maščevanje in sredstvo za discipliniranje prebivalstva.

Dvojnost življenja

Kljub temu pa življenje ni popolnoma zastalo. Dr. Vurnik govori o »dvojnosti življenja«. Po eni strani nasi-

»Če pomislimo na ljubljansko brigado, ki je prišla 9. maja z Rudnika. Ti ljudje so bili samo nekaj dni prej pod stalnim topniškim ognjem v hudih bojih, tudi na Orlah, kjer je ogromno ljudi padlo. Zanimivo se je poskušati vživeti v to spremembo občutka: prihajaš iz enega najhujših spopadov in nevarnosti v območje, kjer vidiš, da je proces končan, da si del osvoboditve.«

lje okupatorja in odporniško gibanje, po drugi poskusi ohranjanja normalnosti. »Okupatorji so skušali dajati vtis normalnega življenja – pripravljali so športna tekmovanja, odpirala so se otroška igrišča, celo rimska opera je gostovala z Beniaminom Giglijem.« In prebivalci? Pogosto so bili to isti ljudje. Ni bilo tako, da bi bila polovica v ilegali, druga polovica pa bi uživala. Ljudje so si želeli normalnega človeškega življenja, ne glede na vse. Ta želja po normalnosti je navsezadnje popolnoma človeška, čeprav je vodstvo Osvobodilne fronte včasih z grozo opazovalo udeležbo Ljubljančanov na prireditvah, ki so jih organizirale italijanske oblasti.

Kako se torej lotiti obravnave tako kompleksnega obdobja? Dr. Vurnik poudarja pomen osebne distance in izogibanja preprostim sodbam. »Vse te zgodbe dolgoročno naučijo, da ne sodimo o osebnih odločitvah,« pravi. »Vse osebne odločitve v vojnem obdobju so bile plod takratnih okoliščin, izkušenj, tudi iskrenosti, ki se lahko v zgodovinskem razvoju izkaže kot napačna.«

Popolnoma se strinja z ugotovitvijo, da si čase, ki jih nisi doživel, težko predstavljati in jih interpretirati. »Nikoli se ne moreš čustveno soočiti z razmerami, ki jih ne živiš, zlasti ne s tako radikalnim stanjem, kot je vojna.« Prav zato so muzeji in arhivi tako dragoceni – ohranjajo zgodbe, ki bi sicer utonile v pozabo. Razstava 1495 dni poskuša prav to: prek predmetov, fotografij in predvsem osebnih pripovedi nagovoriti obiskovalca ter mu omogočiti vsaj delček vpogleda v tisti čas.

Začne se s soočenjem z brutalnostjo vojne – s portretom aktivistke **Vide Pregarc** in stolom, na katerem je bila ubita. »Ideja je bila, da obiskovalca najprej vpeljemo v zgodbo vojne kot skrajnega nasilja. Kar koli pripovedujemo o vojni, temeljni postulat je, da je to čas nasilja.« Šele nato se razpre pahljača življenja v okupirani Ljubljani: od uvajanja dvojezičnosti in fašističnega sistema do odporniškega gibanja in izjemne vloge žensk v njem ter različnih oblik nasilja, ki so ga izvajali okupatorji – od vsiljevanja jezika do streljanja talcev.

Osemdeset let po koncu druge svetovne vojne, v obdobju, ko »se razkrajata sistem povojne Evrope, zasnovan za mir«, je po mnenju dr. Vurnika ključno ohranjanje zavedanje o tem, kaj vojna pomeni. Ne gre za ponavljanje starih narativov, temveč za iskanje poti, kako kompleksnost preteklosti približati novim generacijam, ki nimajo več neposredne družinske povezave s temi dogodki. Morda lahko prav ob teh drobnih, osebnih zgodbah o strahu, upanju, izgubi in preživetju najboljše začutimo težo tistih 1495 dni in pomen jutra, ko je Ljubljana končno zadihala svobodo. ■